

هویت فرهنگی در سفرنامه‌های صفوی

فائز سید زور

عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی افغانستان (خواراسگان)

حسین باغ‌شیرین

سرناسه	فائزه تقی پور، ۱۳۵۸-
عنوان و نام پدیدآور	هویت فرهنگی در سفرنامه‌های عصر صفوی/ فائزه تقی پور، حسین باغ‌شیخی
مشخصات نشر	کاشان: سوره تماشاء، ۱۳۹۶.
مشخصات ظاهری	۲۸۵ص.
شابک	۹۷۸-۶۰۰-۶۵۹۲-۵۲-۷
وضعیت فهرست نویسی	فیبا
یادداشت	کتابنامه: ص. ۳۰۴.
موضوع	ایران -- تاریخ -- صوفیان، ۹۰۷-۱۱۴۸ق.
موضوع	ویژگی‌های ملی ایرانی
موضوع	ایرانیان -- هویت قومی
موضوع	Iranians -- Identity
موضوع	سفرنامه‌ها
موضوع	Traveler's writings
موضوع	Iran -- History -- Safavids، ۱۵۰۲-۱۷۳۶
موضوع	ایران -- آداب و رسوم و زندگی اجتماعی
موضوع	Iran -- Social life and customs
شناسه اسروده	باغ‌شیخی، حسین، ۱۳۵۷ -
رده بندی کتب	۹۱۳۹۵ هـ ۷ ت / DSR۶۳
شماره کتابشناسی	۴۵۵۵۶

اشارات سوره تماشاء

هویت فرهنگی در سفرنامه‌های صفوی

فائزه تقی پور؛ عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، خوارسگان
حسین باغ‌شیخی

آماده‌سازی: سوره تماشاء

ویراستار: حسین باغ‌شیخی

طرح جلد: محمد حسین صباغی

چاپ و صحافی: بهار

چاپ اول: ۱۳۹۶

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

قیمت: ۲۰۰۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۶۵۹۲-۵۲-۷

© حقوق چاپ و نشر محفوظ است

انتشارات سوره تماشاء: کاشان، صندوق پستی ۱۷۸۸، همراه ۰۹۱۳۲۷۶۳۶۶۸

فهرست

صفحه	عنوان
۱۱	مقدمه
۱۴	پیشگفتار
۱۸	مقدمه‌ای بر هویت فرهنگی
۲۱	فصل اول: مفهوم هویت
۲۲	تعریف هویت
۲۴	ویژگی‌های هویت
۲۶	منابع هویت
۲۹	فصل دوم: نظریه‌های هویت
۳۰	نظریه‌های مرتبط با هویت
۳۰	نظریه هویت اجتماعی حنینز
۳۰	نظریه هویت و تحرک اجتماعی
۳۱	نظریه هویت در جامعه شبکه‌ای
۳۲	نظریه هویت و زندگی جمعی
۳۳	نظریه فردریک بارث
۳۴	نظریه پساساختارگرایی هویت
۳۴	نظریه هویت اجتماعی تاجفل
۳۵	نظریه نقش‌نمایی
۳۵	نظریه هویت اجتماعی مید
۳۷	فصل سوم: گونه‌های هویت
۳۸	انواع هویت
۳۸	هویت فردی
۴۰	هویت اجتماعی
۴۱	انواع هویت جمعی
۴۵	فصل چهارم: هویت فرهنگی
۴۶	فرهنگ و هویت فرهنگی
۴۹	ضرورت هویت فرهنگی

۵۱	منزلت هویت فرهنگی
۵۲	عناصر هویت فرهنگی
۵۵	فصل پنجم: صفویه
۵۶	در باب اهمیت صفویان
۶۱	ادبیات
۶۳	توجه حاکمان وقت به طبقه ادبا و شعرا
۶۴	علاقه به ماده تاریخ نویسی
۶۶	نگارش نامه های شاهانه
۶۶	مدح شاهان و درباریان
۶۷	رواج هنر ادب
۷۲	زبان
۷۵	تقسیم بندی زبان در ایران
۷۶	توجه به زبان ترکی و فارسی
۷۷	تمصب ایرانی ها به زبان فارسی
۷۷	مکاتبه به زبان فارسی
۷۸	گسترش وسیع زبان فارسی تا هند
۸۱	فصل ششم: بازنگری ارزش ها
۸۲	ارزش ها
۸۶	ارزش های اقتصادی
۸۶	وقف
۸۷	وقف توسط شاه و درباریان و افراد متمدن
۸۹	وقف کتاب
۹۰	وقف برای بناهای مذهبی، مدارس و مساجد
۹۵	وقف برای حفظ اموال از مصادره
۹۶	وقف برای استفاده عمومی
۹۷	ارزش های مذهبی
۱۰۰	احترام به اماکن مقدس و زیارت آن ها
۱۰۶	کسب روزی حلال
۱۰۶	ارزش های اجتماعی
۱۰۶	احترام به مدرسین، ادبا و علما

- ۱۰۷ رعایت عفت و نجابت
- ۱۰۷ احترام به بزرگترها و سالخورده‌گان
- ۱۰۸ آداب نشست و برخاست در مجالس
- ۱۰۸ گشاده‌رویی در برخورد با مخاطب
- ۱۰۹ سنجیده سخن گفتن
- ۱۱۱ فصل هفتم: بازنگری باورها
- ۱۱۲ باورها
- ۱۱۳ باورهای مذهبی
- ۱۱۳ باور به باطل شدن نماز در اثر نگاه کردن به تصاویر
- ۱۱۳ باور به تحس بودن غیرمسلمانان
- ۱۱۴ باور به استاره
- ۱۱۴ بدبینی نسبت به امر تسنن
- ۱۱۵ باور به نحوست آه صه
- ۱۱۵ باور به عدم نمایش پهلوانی در نقاشی‌ها
- ۱۱۶ باور به رفع بیماری با سدفه‌دان
- ۱۱۶ باور به زنده شدن امام حسین (ع) در روز چهارم
- ۱۱۶ باورهای اجتماعی
- ۱۱۶ بدشگونی سکونت در خانه کسی که فوت شده
- ۱۱۷ باورهای خرافی
- ۱۱۷ باور به تأثیر ستارگان در زندگی
- ۱۱۸ باور به تأثیر سحر و جادو و طلسم
- ۱۱۹ باورهای خرافه گونه عامیانه
- ۱۲۳ فصل هشتم: بازنگری هنجارها
- ۱۲۴ هنجارها
- ۱۲۷ هنجارهای اجتماعی
- ۱۲۷ علاقه به کسب علم و دانش
- ۱۳۰ جمع‌آوری کتاب‌های مرجع در خانه
- ۱۳۰ رعایت نظافت در امور اجتماعی و شخصی
- ۱۳۱ هنجارهای مربوط به زنان
- ۱۳۱ محدود بودن زنان

۱۳۱	حسود بودن مردان ایرانی نسبت به زنانشان
۱۳۴	معجبه بودن زنان
۱۳۶	تعدد زوجات
۱۳۹	نحوه غذا خوردن
۱۳۹	کم خوراکي و قانع بودن
۱۴۰	غذا خوردن با دست
۱۴۱	چگونگی برخورد با مهمان
۱۴۱	مهر نواز
۱۴۳	مدیه دادن به مهمان
۱۴۳	اضهار مهربانی به مهمان
۱۴۴	پذیرایی غذاها، انواع
۱۴۴	استفاده از مواد ادویه‌ای، تریدک، تنباکو، کوکنار، بنگ
۱۴۴	علاقه شدید به کشیدن تون، تنباکو
۱۴۷	استفاده از نوشیدنی‌های سرد
۱۴۸	خوردن و کشیدن ترپاک
۱۴۹	پرکردن اوقات فراغت
۱۵۱	هنجارهای مادی
۱۵۱	تجمل گرایی
۱۶۳	فصل نهم: بازنگری آداب و رسوم
۱۶۳	آداب و رسوم
۱۶۶	آداب و رسوم باستانی
۱۶۶	جشن نوروز
۱۶۶	نوروز عیدی با ریشه‌های باستانی
۱۶۸	پوشیدن لباس نو و دیدوبازدید
۱۷۰	سبزه درست کردن و تخم مرغ رنگ کردن
۱۷۱	اعلام حلول سال نو با شلیک توپ
۱۷۲	اهمیت دادن به جشن نوروز توسط طبقه حاکم
۱۷۳	جشن آب پاشان
۱۷۵	جشن گل سرخ
۱۷۵	جشن شاطر

- ۱۷۶ چهارشنبه‌سوری
- ۱۷۸ آداب و رسوم مذهبی
- ۱۷۸ اعیاد مذهبی
- ۱۷۸ بزرگداشت عید قربان
- ۱۷۹ قربانی کردن شتر به جای گوسفند
- ۱۷۹ آراستن شتر قربانی
- ۱۸۱ بزرگداشت عید فطر
- ۱۸۱ بزرگداشت عید غدیر
- ۱۸۲ بزرگداشت ولادت پیامبر
- ۱۸۲ روز برات
- ۱۸۳ عزاداری‌های ملی
- ۱۸۳ عزاداری ماه محرم
- ۱۸۳ مراسم نذر گردانی
- ۱۸۴ سیاه تنان و سرخ تنان و مدفون‌شدگان
- ۱۸۵ اعتقاد به شهید شدن در حین عزاداری برای امام حسین
- ۱۸۶ استفاده از نمادهای ویژه در برگزاری مراسم عزاداری محرم
- ۱۸۷ مراسم روضه‌خوانی
- ۱۸۹ ناراحت و محزون بودن همه اقشار جامعه در عزاداری محرم
- ۱۸۹ اولویت مراسم مذهبی به مراسم ملی
- ۱۹۰ بزرگداشت شهادت امام حسن مجتبی
- ۱۹۰ بزرگداشت شهادت حضرت علی
- ۱۹۱ بزرگداشت شب‌های قدر
- ۱۹۱ آداب و رسوم تدفین
- ۱۹۱ احترام به میت
- ۱۹۴ اعتقاد به دفن شدن در جوار مقبره ائمه اطهار
- ۱۹۴ اعتقاد به نذورات
- ۱۹۵ آداب و رسوم اجتماعی
- ۱۹۵ جنگ حیوانات
- ۱۹۵ شرط‌بندی برای بردوباخت
- ۱۹۶ اهمیت بردوباخت حیوانات

۱۹۷	ایجاد هیجان عمومی
۱۹۸	چوگان بازی
۱۹۸	مهارت داشتن در سوارکاری
۱۹۹	تخم مرغ بازی
۲۰۰	قیق اندازی
۲۰۰	هم ورزش هم تفریح
۲۰۱	خیمه شب بازی
۲۰۱	آداب و رسوم از راج
۲۰۴	مذبح دانه ن طلاق
۲۱۵	فصل دهم: بازیگری
۲۱۶	هنر
۲۱۸	قالیافی
۲۲۰	فرش به عنوان کالای فرهنگ
۲۲۲	فرش یک کالای گران بها
۲۲۳	فرش اصلی ترین بخش اثاثیه در خانه ایرانی
۲۲۵	سفالگری
۲۲۵	ظرافت چینی ایران نسبت به انواع خارجی
۲۲۶	تنوع و ابتکار در ساخت چینی و کاشی
۲۲۹	فلزکاری
۲۲۹	مصنوعات فلزی به عنوان یک کالای فرهنگی
۲۳۱	نمایش ظروف طلا و نقره در دربار
۲۳۷	فصل یازدهم: بازیگری معماری
۲۳۸	معماری
۲۴۱	کاروانسراها
۲۴۲	تعدد کاروانسراها در سراسر کشور
۲۴۴	کاروانسرا عامل ایجاد رونق اقتصادی و امنیت جاده ها
۲۴۵	تنوع در معماری و نقشه کاروانسرا
۲۴۷	کاروانسرا به عنوان یک سرپناه و پناهگاه ارزان قیمت
۲۴۸	کاروانسرای اختصاصی برای اهالی شهرهای مختلف و یا کالاهای خاص
۲۴۹	ساخت کاروانسرا برای افزایش اعتبار و زیبایی شهر

۲۵۰	بازار
۲۵۰	بازارها عامل زیبایی و اعتبار شهرها
۲۵۱	تفکیک اصناف در بازارها
۲۵۲	معماری یکسان در ساخت بازارها
۲۵۳	مدرسه
۲۵۴	تعدد مدارس و زیبایی ساختمان آن‌ها
۲۵۵	وقف برای مدارس
۲۵۷	مسجد
۲۵۷	هنر کاشی‌کاری در تزئین مساجد
۲۵۷	تنوع در نقشه و معماری مساجد
۲۵۹	حمام
۲۶۲	اهمیت استحمام از نگاه مذهبی و بهداشتی
۲۶۲	تعدد حمام‌ها در شهر
۲۶۳	حمام خانگی برای اغنیا
۲۶۳	پل‌ها
۲۶۳	پل‌ها شاهکارهای معماری
۲۶۵	ساخت پل برای رفاه عامه
۲۶۶	ساخت پل به دلیل تعصبات مذهبی
۲۶۶	ساخت پل به دلیل افزایش جمعیت و افزایش امنیت اقتصادی
۲۶۶	پل‌ها در نقش سد، پاسدارخانه، کوشک و جان‌پنا
۲۷۸	فهرست منابع

فرهنگ یکی از دغدغه‌های اصلی جوامع بشری برای توسعه، تغییر و تحول است و تا خصوصیات فرهنگی مردمان یک جامعه مشخص و تعریف نشود، بسیاری از مسائل و مشکلات آن جامعه نیز کماکان بدون تغییر باقی می‌ماند. برای شناخت مسائل فرهنگی به فرد و جامعه مربوط می‌شود، شناسایی مؤلفه‌های فرهنگی به مثابه شناسایی ریشه‌های فرد، خود و جامعه می‌ماند. هویت مجموعه‌ای از شاخص‌ها و علائم در حوزه مؤلفه‌های مادی، ریستی، فرهنگی و روانی است که موجب شناسایی فرد از فرد، گروه از گروه، اهلیتی از اهلیت دیگر می‌شود. هویت مفهومی چندبعدی داشته و گاهی بیانگر تشابهات و ظاهر نشان‌دهنده تفاوت‌های دو قومیت یا ملیت از یکدیگر است.

در بعد فردی انسان‌ها موجوداتی خودآگاه می‌باشند. نسبت به ویژگی‌ها، اعتقادات، تمایلات، احساسات و ذهنیات خودآگاهی دارند و می‌توانند خود را معرفی نموده و آنچه معرفی و اظهار می‌کنند همان هویت آنان است. هویت بیانگر خصوصیات دوام یافته ثابت فردی یا مشتق از آن‌ها است و چیزی است که درون شخصیت افراد به واسطه فرایندهای گوناگون شناختی موجودیت دارد، این مجموعه ویژگی‌ها فرد را متفاوت از دیگران می‌سازد، این ویژگی‌ها شامل ارزش‌ها، عقاید، طرز تلقی‌ها، هنجارها، نمادها، احساسات، تمایلات و آگاهی‌های خاص یک فرد است. در بعد جمعی هویت فرهنگی شامل احساس همبستگی، احساس تعلق به

یک جامعه و علاوه بر آن آگاهی، فداکاری و وفاداری نسبت به آن جامعه محسوب می‌شود.

از این‌رو شناخت مؤلفه‌های هویت فرهنگی در بعد فردی و جمعی به مؤلفه‌های کلی مانند زبان، ادبیات، هنر و معماری، ارزش‌ها، باورها، هنجارها و آداب و رسوم یک جامعه اشاره داشته اما مصداق‌های هر کدام از این مؤلفه‌ها نیاز به واکاوی و بازنگری در گذشته و تاریخ آن مردمان را دارد.

در پی بررسی این موضوع اثر حاضر ابتدا یک دوره زمانی در تاریخ ایران را انتخاب نموده و کتاب‌های باقی‌مانده از آن دوره را بررسی کرده است. شاید یکی از دوره‌های تاریخی در کشور ایران که زمینه تحولات فرهنگی در آن به چشم می‌خورد و همین به دلیل ورود چاپ، اثر مکتوب هم از آن به‌جامانده است دوره صفویه باشد. در این دوره افراد خارجی مانند سیاحان، سفرا و پژوهشگران از کشورهای اروپایی به ایران سفر می‌کردند و بعد از سفر گزارشی از مشاهدات و تجربیات خود را در قالب سفرنامه ارائه می‌کردند. این سفرنامه‌ها وضعیت زندگی، آداب و قواعد فردی و اجتماعی، معماری و نحوه ارتباط و عواملی دیگر از این‌دست را در میان ایرانیان توضیح داده و جزئیاتی اشاره دارند که شاید خود ایرانیان کمتر به آن توجه داشته باشند. لذا این مشخص کردن مؤلفه‌های هویت فرهنگی، این مؤلفه‌ها در سفرنامه‌های باقی‌مانده از عصر صفویه واکاوی شد و به روش هدفمند سفرنامه‌هایی که نویسنده بیشتر به مسائل فرهنگی توجه کرده بود، انتخاب شد و مؤلفه‌های هویت فرهنگی از متن آن سفرنامه‌ها استخراج و با رویکرد قیاسی استخراج شدند. مجموعه حاضر در یازده فصل شامل، مفهوم هویت، نظریه‌های هویت، گونه‌های هویت، هویت فرهنگی، عصر صفویه، بازنگری ارزش‌ها، بازنگری باورها، بازنگری هنجارها، بازنگری آداب و رسوم، بازنگری هنر و بازنگری معماری تقسیم‌بندی شده است. هدف از انجام این پژوهش که حال به‌صورت کتاب در اختیار خوانندگان عزیز قرار دارد، شناسایی مؤلفه‌های هویت فرهنگی و مصداق‌های مرتبط با آن در دوره صفویه است، چراکه یکی از مشکلات جامعه امروز بحران

هویت و بلا تکلیفی پیرامون مفهوم و ابعاد هویت و بخصوص انتزاعی بودن مفاهیم هویت فرهنگی است. مطالب از متن سفرنامه‌ها استخراج شده و از زاویه دید فرد دیگری به فرهنگ و هویت ایرانیان توجه شده است.

در گردآوری این اثر سودابه حشمتی، کارشناس ارشد برنامه‌ریزی فرهنگی زمان زیادی را برای مطالعه سفرنامه‌های عصر صفویه و استخراج مؤلفه‌های هویت فرهنگی از آن اختصاص داده است. این مؤلفه‌ها چندین بار توسط اساتید فرهنگی و تاریخ بازرسی و اصلاح شد و نهایتاً در قالب کتاب حاضر جمع‌بندی شد. این کتاب موضوع و محتوایی بین‌رشته‌ای دارد و مسلماً نظرات موافق و مخالف پیرامون محتوا و یا روش گردآوری مطالب کتاب در قالب انتقاداتی مثبت و منفی قابل قبول است. امید است که اثر عصر را اختیار دانشجویان، پژوهشگران و علاقه‌مندان عرصه فرهنگ قرار گرفته و قابلیت ابرود استفاده برای طیف گوناگونی از مخاطبان داشته باشد.

فائزه تقی‌پور

زمستان ۱۳۹۶